

Πέτρος Ιακωβίδης

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΚΔΟΣΗ ΡΩΣΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΤΟ 1902 ΜΕ 1905

Μεγάλο ενδιαφέρον για τη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας παρουσιάζουν οι ρωσικές αρχειακές πηγές. Το ενδιαφέρον αυτό έγκειται στην απλή αλλά κοινά παραδεκτή διαπίστωση ότι στη γέννηση και σταδιακή εθνική ολοκλήρωση της Ελλάδας σημαντικό ρόλο έπαιξε η Ρωσία. Η τελευταία φέρνοντας συχνά στο πολιτικό προσκήνιο ο Ανατολικό Ζήτημα με τις επιλογές της επηρέαζε την εξέλιξη των ελληνικών υποθέσεων. Δυστυχώς όμως οι ρωσικές αρχειακές πηγές, σχετικές με το ρόλο της Ρωσίας στην εξέλιξη των υποθέσεων που άμεσα ή έμμεσα άπτονταν των ελληνικών συμφερόντων, δεν έχουν μελετηθεί από τους Έλληνες ιστορικούς. Το γεγονός αυτό έχει σχέση με την έλλειψη μέχρι πρόσφατα της δυνατότητας πρόσβασης στα Κρατικά Αρχεία και στις Βιβλιοθήκες της Ρωσικής Ομοσπονδίας για την καταγραφή και αξιοποίηση των αρχειακών πηγών που αφορούν την Ελλάδα.

Από τα φοιτητικά μου χρόνια στην Ιστορική Σχολή του Πανεπιστημίου «Μ. Β. Λομονόσωφ» στη Μόσχα χρησιμοποίησα τη δίτομη συλλογή αρχειακών εγγράφων του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών Υποθέσεων με τίτλο *Μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία 1902-1905 (Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας, Διπλωματική αλληλογραφία)*, Πετρούπολη, 1906. Η συλλογή αυτή είδε το φως της δημοσιότητας το 1906 και αναφέρεται στο Μακεδονικό Ζήτημα, συγκεκριμένα στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Μακεδονία στο διάστημα 1902-1905.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το δίτομο αυτό έργο έχει ελάχιστα χρησιμοποιηθεί από τους ερευνητές, επειδή το περιεχόμενό του αναφερόταν στο Μακεδονικό Ζήτημα, η μελέτη του οποίου ήταν δυνατό να δημιουργήσει οξύτατες αντιπαράθεσεις μεταξύ των άμεσα ενδιαφερομένων κρατών που βρισκόταν στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο. Για λόγους δηλαδή εξωεπιστημονικούς το ζήτημα αυτό δε γνώριζε την απαραίτητη ανάπτυξη στη σοβιετική ιστορική επιστήμη. Η μακεδονική θεματολογία, υποστηρίζουν σύγχρονοι Ρώσοι μελετητές, τις περισσότερες φορές παρακαμπτόταν και αποσιωπούσαν στον καιρό των Σοβιέτ, λόγω φόβων, μάλιστα όχι αβάσιμων, αρρωστημένης αντίδρασης από πλευράς βαλκανικών κρατών, κυρίως της Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας, και των προσπαθειών τους να δοθεί πολιτική χροιά σε οποιαδήποτε δημο-

σίευση στο σοβιετικό τύπο για το Μακεδονικό Ζήτημα¹.

Γι' αυτούς τους λόγους έμεινε άγνωστη από πλευράς μελέτης και αξιοποίησης η δίτομη έκδοση αρχειακού υλικού του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών, την οποία επιστημονικώς προτίθεμαι να αναλύσω. Αυτός είναι και ο σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου· να επιχειρήσει δηλαδή μια πρώτη επιστημονική αξιολόγηση του δημοσιευμένου στη ρωσική έκδοση αρχειακού υλικού. Η ανάλυση και επεξεργασία αυτού του υλικού έχει πολύ μεγάλη σημασία για την ελληνική ιστορική επιστήμη σε μια προσπάθεια πληρέστερης και αντικειμενικής προσέγγισης των διαφόρων πτυχών του Μακεδονικού Ζητήματος.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί μια συλλογή αρχειακών εγγράφων, που αναφέρονται σε γεγονότα τα οποία καλύπτουν την ταραχώδη περίοδο από τον Οκτώβρη του 1902 έως το τέλος του 1905. Αξίζει βέβαια να σημειώσουμε ότι μέρος των εγγράφων αυτών συναντιώνται και σ' άλλες εκδόσεις ρωσικές και ξένες², τα δε αυθεντικά έγγραφα φυλάσσονται στο Αρχείο Εξωτερικής Πολιτικής της Ρωσίας (στη συνέχεια ΑΕΠΡ), στη Μόσχα. Με την ευκαιρία να σημειώσουμε ότι στο ΑΕΠΡ εκτός των άλλων φυλάσσεται και ο φάκελος «Πολιτική Επιτροπή στη Μακεδονία/Τουρκία/1904-1909» που περιέχει τα εξής: Έγγραφα πολιτικού χαρακτήρα σχετικά με τα 3 Μακεδονικά βιλαέτια, Ύλη για το Μακεδονικό Επαναστατικό Κομιτάτο, Εκθέσεις πολιτικής σημασίας των προξένων άλλων χωρών και Αλληλογραφία των Ρώσων προξένων. Πρόκειται δηλαδή για ύλη που για λόγους που προαναφέρθηκαν δεν έχει χρησιμοποιηθεί από τους επιστήμονες ιστορικούς.

Επιστρέφοντας στη δίτομη έκδοση του ΥΠΕΞ Ρωσίας, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε μια περιεργη και κατά κάποιο τρόπο αινιγματική διάστασή της, που αφορά το χρόνο δημοσίευσης. Η συγκέντρωση και δημοσίευση αυτού του αρχειακού υλικού, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, πραγματοποιήθηκε το 1906 στην Πετρούπολη, μολονότι σχετιζόταν μ' ένα ζήτημα που εκείνο τον καιρό βρισκόταν στην πιο κρίσιμη φάση της εξέλιξής του. Η πραγματοποίηση της έκδοσης αρχειακού υλικού οφειλόταν πιθανότατα στους παρακάτω λόγους.

1. Να διαδηλώσει η Ρωσία στις ενδιαφερόμενες πλευρές τη διαφάνεια της δικής της εξωτερικής πολιτικής. Είναι γνωστό εξάλλου ότι αυτή την περίοδο, που παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον λόγω των γεγονότων, είχαν εκδο-

1. Edemskii A. B., Karasev A. V., Čehmistrenko S. N., «K. Istorii Makedonskovo Voprosa» (= Συμβολή στην ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος), *Slavianovedenie* 1993, τεύχ. 1, σ. 66.

2. *Sbornik Dogovorof Rossii c Drougimi Gosouidarstvami, 1856-1917* (= Συλλογή συνθηκών της Ρωσίας με άλλα κράτη, 1856-1917), Μόσχα, 1952. Επίσης, *Makedonia. Sbornik ot Documenti i Materiali, Izdatelstvo na Bolgarskata Akademia na Naoukite* (= Μακεδονία - Συλλογή εγγράφων και ύλης. Έκδοση της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών), Σόφια, 1978.

θεί με πρωτοβουλία των κυβερνήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων ειδικές «Βίβλοι». Στις «Βίβλους» περιλαμβάνονταν μόνο έγγραφα, των οποίων η δημοσίευση κρίνονταν απαραίτητη από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Το γεγονός αυτό κάνει εύλογη την αναζήτηση και άλλων δημοσιευμένων στην προκειμένη περίπτωση πηγών για πληρέστερη, κατόπιν σύγκρισης και μελέτης, πληροφόρηση, πόσο μάλλον όταν αυτές οι πηγές είναι έγγραφα της ρωσικής διπλωματίας, της οποίας η προσοχή επί αιώνες εστιαζόταν στα Βαλκάνια.

2. Δεν θα πρέπει να εξαιρεθεί και η περίπτωση ότι η δημοσίευση των εγγράφων να έγινε κυρίως για κάποιους εσωτερικούς πολιτικούς λόγους. Και αυτό, γιατί η δημοσίευση του αρχαιακού υλικού πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο μετά τον ρωσο-ιαπωνικό πόλεμο (1904-1905) και τη ρωσική επανάσταση που ξέσπασε το Δεκέμβριο του 1905. Η κυβέρνηση του κόμη Βήττε, όπως είναι γνωστό, δέχτηκε σκληρή κριτική για την πολιτική που ακολούθησε. Η κριτική προερχόταν από όλες τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας. Στο πλαίσιο λοιπόν των αποτυχιών στην εσωτερική πολιτική και του ολισθήματος στην Άπω Ανατολή, ορισμένες επιτυχίες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής (όταν μάλιστα αυτές αφορούσαν την περιοχή που παραδοσιακά η Ρωσική Αυτοκρατορία έδειχνε μεγάλο ενδιαφέρον) θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα καλό επίτευγμα στα χέρια της κυβέρνησης, μια πληρέστερη απάντηση για τους επικριτές των κυβερνητικών επιλογών.

Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα *Murzsteg*, για το οποίο γίνεται λόγος στο δεύτερο τόμο της ρωσικής έκδοσης, αποτέλεσε το τελευταίο οχυρό μιας κλονισμένης σειράς προστατευτικών μέτρων, που με κοινές προσπάθειες οικοδομούσαν στο διάστημα 1897-1907 στα Βαλκάνια οι μοναρχίες των Ρωμανώφ και των Αψβούργων³. Η δημιουργία μιας προσωρινής έστω ισορροπίας της κατάστασης στη Βαλκανική χερσόνησο εξασφάλιζε τα νώτα της Ρωσίας στη συμπλοκή της με την Ιαπωνία. Η δημοσίευση και προβολή αυτής της προσπάθειας κρίνονταν απαραίτητη. Πιθανότατα γι' αυτό το λόγο τα έγγραφα που αναφέρονταν στα Μακεδονικά πράγματα δημοσιεύτηκαν το 1906, τη χρονιά δηλαδή που σταματά η διπλωματική καριέρα του κόμη *Lamsdorff* ως «αποδιοπομπαίου τράγου» της ρωσικής τυχοδιωκτικής εξωτερικής πολιτικής στην Άπω Ανατολή. Οι οποιοδήποτε όμως πολιτικές σκοπιμότητες ή οι συνθήκες κάτω από τις οποίες κρίθηκε απαραίτητη η δημοσίευση των διπλωματικών εγγράφων δεν μειώνει καθόλου την ποιότητα του δότου έργου ούτε την αξιοπιστία του περιεχομένου σ' αυτό έγγραφο υλικού. Η δότομη έκδοση αρχαιακού υλικού

3. *Rossiiskaja Diplomatiia v Portretah* (= Η ρωσική διπλωματική σε πορτρέτα), Μόσχα, 1992, σ. 299.

του ΥΠΕΞ Ρωσίας δεν παύει να αποτελεί σπουδαία πηγή έρευνας για κάθε μελετητή που ασχολείται με το Μακεδονικό Ζήτημα της περιόδου των μεταρρυθμίσεων.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι στο δίτομο έργο *Μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία 1902-1905 (ΥΠΕΞ, Διπλωματική αλληλογραφία)*, Πετρούπολη 1906, δεν υπάρχει κανένα προλογικό σημείωμα ή κάποια διευκρινιστικά στοιχεία σχετικά με τα περιεχόμενα στο έργο διπλωματικά έγγραφα. Μέρους των εγγράφων είναι γραμμένα στη γαλλική γλώσσα, ειδικά αυτά που αναφέρονται στις τουρκικές προτάσεις για τις μεταρρυθμίσεις, στη στάση της Τουρκίας στις διάφορες πρωτοβουλίες των Μεγάλων Δυνάμεων για την εφαρμογή των συμφωνημένων στο *Muzsteg*. Στη γαλλική γλώσσα περιέχεται μεταξύ των άλλων και το έγγραφο που συνοδεύει το γραμμένο στη ρωσική γλώσσα έγγραφο του πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Ζηνόβιεφ προς τον κόμη Lamsdorff. Το έγγραφο αυτό με ημερομηνία 16 Φεβρουαρίου 1904 αναφέρεται στο νομικό πλαίσιο που θα ρύθμιζε την αναδιοργάνωση της τουρκικής χωροφυλακής στη Μακεδονία, στα πλαίσια της εφαρμογής του δεύτερου άρθρου του μεταρρυθμιστικού προγράμματος *Muzsteg*. Το νομικό πλαίσιο για την αναδιοργάνωση της χωροφυλακής στη Μακεδονία ετοιμάστηκε από τη στρατιωτική επιτροπή, πρόεδρος της οποίας ήταν ο στρατηγός De Giorgi και μέλη της οι ανώτατοι αξιωματικοί των Μεγάλων Δυνάμεων καθώς επίσης και οι πολιτικοί σύμβουλοι της Αυστροουγγαρίας και Ρωσίας Muller και Demeric αντίστοιχα. Το έγγραφο αυτό αποτελείται από τρία μέρη και αναφέρεται στους όρους εισαγωγής των αξιωματικών στην τουρκική υπηρεσία, στα δικαιώματα που παραχωρούνται στους ξένους αξιωματικούς καθώς και στο ύψος της αμοιβής τους⁴. Η μελέτη του εγγράφου αυτού μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις στοχεύοντας στην αναδιοργάνωση της τουρκικής χωροφυλακής στη Μακεδονία, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, εξασφάλιζαν ταυτόχρονα την πλήρη υποταγή της με τον έλεγχο των δραστηριοτήτων της και την παροχή στους ξένους αξιωματικούς δικαιωμάτων τύπου «δεσμείν και λύειν».

Εκτός από τα δημοσιευμένα στη γαλλική γλώσσα έγγραφα, συναντιώνται στη δίτομη έκδοση και έγγραφα στην αγγλική και γερμανική γλώσσα. Η πρώτη περίπτωση αφορά τις αγγλικές προτάσεις για τις μεταρρυθμίσεις, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τον Άγγλο υπουργό εξωτερικών λόρδο Lansdowne, ενώ στη γερμανική γλώσσα δημοσιεύονται δύο έγγραφα σχετικά με τη

4. *Reformy v Makedonii, 1902-1903 gg., MID, Diplomatičeskaja Perepiska* (= Οι μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία το 1902 με 1903 – Υπουργείο Εξωτερικών [της Ρωσίας], Διπλωματική αλληλογραφία), Πετρούπολη, 1906, σσ. 23-24.

στάση της Γερμανίας στο πρόγραμμα *Murzsteg* και με τον απολογισμό των μεταρρυθμίσεων στον αυστριακό τομέα (βιλαέτι Κοσσόβου).

Η έλλειψη πάντως προλογικού σημειώματος στην έκδοση του ΥΠΕΞ της Ρωσίας και η ύπαρξη εγγράφων στην αγγλική, γαλλική, γερμανική και ρωσική γλώσσα, που όλα φέρουν τις υπογραφές των διπλωματικών εκπροσώπων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, μας οδηγεί στη σκέψη ότι η έκδοση των διπλωματικών εγγράφων προοριζόταν για ένα περιορισμένο αναγνωστικό κοινό, πιθανότατα για αυστηρώς πολιτική χρήση.

Στο δίτομο *Μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία 1902-1905 (ΥΠΕΞ, Διπλωματική αλληλογραφία)*, Πετρούπολη 1906, έχουν συγκεντρωθεί και καταχωρηθεί, με αυστηρώς χρονολογική σειρά, οι κυβερνητικές ανακοινώσεις της Ρωσίας, διαγγέλματα, διπλωματικές διακοινώσεις, αναφορές Ρώσων προξένων, επιστολές και τηλεγραφήματα. Τα έγγραφα αυτά δίνουν καταπληκτικές πληροφορίες για τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μακεδονικό Ζήτημα· συγκεκριμένα για την προετοιμασία και εισαγωγή των μεταρρυθμίσεων στη Μακεδονία, για τη στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις πρωτοβουλίες των Ανατολικών Δυνάμεων (Αυστροουγγαρίας και Ρωσίας). Οι τελευταίες εκτόνησαν μεταρρυθμιστικά σχέδια βασισμένα στην αρχή της διατήρησης του *status quo* στα Βαλκάνια, κατά συνέπεια στην αρχή διατήρησης της τουρκικής εξουσίας, όσο αυτό ήταν δυνατό στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Προηγούνταν τότε ζητήματα σε άλλες γεωγραφικές περιοχές, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει υποτίμηση της σημασίας που είχαν τα Βαλκάνια για όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Αναφέρονται επίσης και οι αγγλικές προτάσεις για τη διευθέτηση της Μακεδονικής κρίσης⁵, οι οποίες όμως κρίθηκαν υπερβολικές και δεν λήφθηκαν υπόψη. Από τα διάφορα μεταρρυθμιστικά σχέδια έγιναν δεκτά από την Πύλη μόνο δύο: το Βιέννιο σχέδιο που υποβλήθηκε στην Πύλη το Φεβρουάριο του 1903 και το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα *Murzsteg* (Οκτώβρης 1903). Αξίζει να σημειωθεί ότι το Βιέννιο σχέδιο των μεταρρυθμίσεων «συναντούσε τη σφοδρή αντίδραση των Αλβανών, οι οποίοι είχαν ήδη εξεγερθεί και απασχολούσαν δυνάμεις 50.000 Τούρκων, που ήταν απαραίτητοι στη Μακεδονία, όπου η I.M.R.O. είχε οργανώσει, την άνοιξη του 1903, κάπου ενενήντα κύρια ανταρτικά σώματα με 2.700 άνδρες συνολικά»⁶. Στον πρώτο τόμο της ρωσικής έκδοσης περιέχονται τηλεγραφήματα και αναφορές των διπλωματικών εκπροσώπων της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη, Μητροβίτσα και Σκόπια,

5. *Reformy v Makedonii 1903-1905 gg.*, MID, *Diplomatičeskaja Perepiska* (= Οι μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία το 1903 με 1905 –Υπουργείο Εξωτερικών [της Ρωσίας], Διπλωματική αλληλογραφία), Πετρούπολη, 1906, σσ. 184-185.

6. Douglas Dakin, *The Unifikation of Greece, 1770-1923*, Λονδίνο 1972, σσ. 168-169.

με εκτενή αναφορά σε γεγονότα της εξέγερσης των Αλβανών στην Παλαιά Σερβία⁷. Εκτός όμως από την αλβανική αντίδραση, σημαντικό ρόλο στην κατάρρευση του Βιέννιου μεταρρυθμιστικού σχεδίου έπαιξε η εξέγερση του Ίλιντεν στις 20 Ιουλίου 1903.

Περισσότερο σοβαρό και αποφασιστικής σημασίας ήταν το πρόγραμμα *Murzsteg*, η εφαρμογή του οποίου συναντούσε πολλά εμπόδια, που είχαν σχέση με την όξυνση της κατάστασης στο Μακεδονικό χώρο, όσο και με τη στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η τελευταία, επίμονα αντιστεκόταν στην υλοποίηση των συμφωνημένων στο *Murzsteg* μεταρρυθμίσεων, ειδικά όταν έγινε λόγος για αλλαγές οικονομικού χαρακτήρα στη Μακεδονία. Όπως φαίνεται στα διπλωματικά έγγραφα, η επιμονή των Μεγάλων Δυνάμεων για την πραγματοποίηση των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και η αδιάλλακτη στάση της οθωμανικής κυβέρνησης για τη ματαίωση των προβλεπόμενων από το *Murzsteg* οικονομικών αλλαγών οδήγησαν στην προκλητική επίδειξη πολεμικής ισχύος από ναυτική μοίρα των Μεγάλων Δυνάμεων —πλην της Γερμανίας— στα τουρκικά χωρικά ύδατα. Το γεγονός αυτό έκαμψε την αδιαλλαξία της τουρκικής πλευράς.

Είναι πάντως γεγονός ότι οι προτεινόμενες από τις Μεγάλες Δυνάμεις μεταρρυθμίσεις δεν έλυσαν και δεν ήταν δυνατό να λύσουν το Μακεδονικό Ζήτημα. Οι μεταρρυθμίσεις απλώς ανέβαλαν για αόριστο χρόνο τη λύση του οξύτατου προβλήματος, ικανού να θέσει σε κίνδυνο τα συμφέροντα κάθε μιας από τις Μεγάλες Δυνάμεις στην περιοχή. Οποιαδήποτε άλλη επιλογή των ευρωπαϊκών δυνάμεων στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο θα μπορούσε να επιφέρει μια επικίνδυνη κλιμάκωση της Μακεδονικής κρίσης με απρόβλεπτες, για όλες τις ενδιαφερόμενες πλευρές, συνέπειες. Οι μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία υπό την αιγίδα των Μεγάλων Δυνάμεων, άσχετα αν έπεσαν στο κενό, αποσόβησαν ένα μεγάλο αιματοκύλισμα, που δεν άργησε τελικά να έρθει, λίγα χρόνια αργότερα, και οδήγησε στο διακανονισμό των συνόρων των Βαλκανικών κρατών, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (Οκτώβρης 1913).

Μεγάλος αριθμός εγγράφων αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονία. Χαρακτηριστικό αυτής της κατάστασης ήταν μια διαρκής και ολοένα αυξανόμενη ένταση που πήρε περισσότερο ανοικτό χαρακτήρα στις 20 Ιουλίου 1903, με την εξέγερση του Ίλιντεν. Σύμφωνα με τα διπλωματικά έγγραφα, τα βουλγαρικά επαναστατικά κομιτάτα σχημάτισαν ένοπλες ανταρτικές ομάδες, η δράση των οποίων δεν άργησε να πάρει αντιχριστιανικό και αντιμουσουλμανικό χαρακτήρα. Οι βουλγαρικές θηριωδίες μ'

7. Βλ. *Reformy v Makedonii 1902-1903 gg.*, MID, *Diplomaticheskaia Perepiska*. Τα έγγραφα με αριθμούς καταχώρισης 8, 20, 22, 23-24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38.

άλλα λόγια είχαν δύο εκ διαμέτρου αντίθετους αποδέκτες: τους χριστιανικούς πληθυσμούς της μεσαίας και βόρειας ζώνης της Μακεδονίας και τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς αυτών των ζωνών.

Στο τηλεγράφημα του Ρώσου προξένου στα Σκόπια αναφέρεται ότι οι κομιτατζήδες «αναγκάζουν τους χωρικούς, με την απειλή του θανάτου, να βοηθούν τους αντάρτες, να δίνουν λεφτά, να ετοιμάζουν για την άνοιξη προμήθειες, και να πάρουν τα όπλα»⁸. Το γεγονός ότι η Ρωσία δεν υποστήριζε το σχεδιαζόμενο από τα κομιτάτα κίνημα αποκρυπτόταν από τον πληθυσμό. Οι σλαυόφωνοι των περιοχών αυτών έστελναν στο ρωσικό προξενείο αντιπροσωπείες για να εξακριβώσουν αν η Ρωσία είχε ανάμιξη στο κίνημα. Σύμφωνα με τη γνώμη του Ρώσου προξένου, αυτό αποτελούσε και τη μεγαλύτερη απόδειξη για το ότι η σχεδιαζόμενη εξέγερση ήταν πλαστή και δεν στηριζόταν στις λαϊκές μάζες⁹. Ο χριστιανικός πληθυσμός τρομοκρατούνταν με σκοπό να εξαναγκαστεί να πάρει θετική, προς τις προθέσεις των κομιτατζήδων, στάση. Πρόκειται δηλαδή για βίαιη προετοιμασία της εξέγερσης του Ίλιντεν, που η συμμετοχή σ' αυτή ήταν προϊόν βίας, τρομοκρατίας και κάθε άλλου αθέμιτου μέσου. Περιττό να αναφέρουμε ότι από όλα αυτά δεν έλειπαν και οι αθρόες δολοφονίες, κυρίως δασκάλων και κληρικών, από ανθρώπους του κομιτάτου. Η σχεδιαζόμενη εξέγερση όπως φαίνεται σε έγγραφο του Ρώσου γενικού προξένου στη Θεσσαλονίκη Γκιρς είχε το ακόλουθο σχέδιο: μετακίνηση των ένοπλων ομάδων στα βουνά, μεταφορά εκεί του πληθυσμού και επιθέσεις σε τμήματα του τουρκικού στρατού¹⁰.

Δεύτερος αποδέκτης των βουλγαρικών θηριωδιών ήταν ο μουσουλμανικός πληθυσμός.

Οι ένοπλες ομάδες των Βουλγάρων προχώρησαν σε σαμποτάζ καθώς και σε απάνθρωπες προκλητικές ενέργειες αποβλέποντας στη δημιουργία ευρείας έκτασης διώξεων από την πλευρά των τουρκικών αρχών, γεγονός που θα οδηγούσε στην κλιμάκωση της κρίσης και, όσο αφορά τις Μεγάλες Δυνάμεις, θα προκαλούσε την επέμβαση αυτών με σκοπό τη διευθέτηση της κρίσης προς όφελος των επαναστατών.

Η τακτική που ακολούθησαν οι άνθρωποι του κομιτάτου δεν άργησε να προκαλέσει τη βίαιη αντίδραση των τουρκικών διοικητικών αρχών. Στις αναφορές του Ρώσου προξένου στα Σκόπια, με ημερομηνία 5 Ιουνίου 1903, γίνεται λόγος για την εξαργίωση των Τούρκων που έφτανε μέχρι τη χρησιμοποίηση των πιο αποτρόπαιων και απεχθών βασανιστηρίων από τα άτακτα

8. *Ό.π.*, σ. 49.

9. *Ό.π.*, σ. 49.

10. *Ό.π.*, σ. 51.

τμήματα του τουρκικού στρατού, τους γνωστούς «ιλαβέ» και «μπαζιμπουζούκ». Εξαγριώθηκε και ο μουσουλμανικός πληθυσμός, ο οποίος κλιμάκωσε τις επιθέσεις στους χριστιανούς. Οι τουρκικές διώξεις οδήγησαν στην εγκατάλειψη πολλών ατιμασμένων σπιτικών. Στις περιοχές αυτές κέρδιζε συνέχεια έδαφος η επαναστατική προπαγάνδα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μολονότι οι επαναστάτες κέρδιζαν τις συμπάθειες των Ευρωπαίων, παρόλα αυτά το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας υπό τη διεύθυνση του κόμη Lamsdorff κράτησε την ψυχραιμία του και έτσι δεν πραγματοποιήθηκε στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας για ένα μονομερή διακανονισμό του Μακεδονικού Ζητήματος προς όφελος των Βουλγάρων επαναστατών. Η βία, η σκληρότητα, η τρομοκρατία και κάθε άλλο απάνθρωπο μέσο που χρησιμοποίησαν τα βουλγαρικά κομμάτα στην προσπάθειά τους να αναγκάσουν το χριστιανικό πληθυσμό να εστερνιστεί τις απόψεις τους για αυτονομία της Μακεδονίας καθώς επίσης και η στάση της Ρωσίας σημειώνεται μεταξύ των άλλων και στην κυβερνητική ανακοίνωση της 11ης Σεπτεμβρίου 1903, στην οποία χαρακτηριστικά αναφέρεται: «...βάζοντας ως σημαία τους την υπεράσπιση των ομοθρήσκων τους από την τουρκική καταπίεση, αυτά τα κομμάτα στην ουσία επιδιώκουν συμφέροντες [γι' αυτά] διοικητικές αλλαγές στην επαρχία, με σκοπό την ίδρυση από αυτή «Βουλγαρικής Μακεδονίας», σε βάρος των δικαιωμάτων και προτεραιοτήτων των άλλων χριστιανικών λαών, τα ενδιαφέροντα των οποίων είναι το ίδιο σημαντικά για την Ορθόδοξη Ρωσία»¹¹. Και συνεχίζει η ρωσική κυβερνητική ανακοίνωση: «Μη βρίσκοντας υποστήριξη στα πολιτικά τους σχέδια μεταξύ του μη βουλγαρικού στοιχείου της Μακεδονίας, οι αρχηγοί του κινήματος με ωμότητες και τρομοκρατία προσπάθησαν να προξενήσουν γενική εξέγερση στη χώρα, ώστε να εμποδίσουν την εισαγωγή των σχεδιασμένων μεταρρυθμίσεων»¹².

Η ένταση που υπήρχε στη Μακεδονία οδήγησε στον ένοπλο αγώνα 1904-1908 μεταξύ των διεκδικητών της Μακεδονίας. Εκτός από το ζήτημα των μεταρρυθμίσεων, τα διπλωματικά έγγραφα μας επιτρέπουν να αναφερθούμε στον σκληρό, αδυσώπητο και επίμονο αγώνα στον οποίο πήραν μέρος οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας. Με εξαίρεση τις περιοχές της Παλαιάς Σερβίας, όπου η αριθμητική υπεροχή του αλβανικού στοιχείου ήταν αισθητή, και οι συγκρούσεις με τα τουρκικά στρατεύματα συνεχίζονταν, προς το τέλος του 1904, στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας δρούσαν πολυπληθείς ένοπλες ομάδες Ελλήνων, Σέρβων και Βουλγάρων. Στα έγγραφα αυτά γίνεται αναφορά στις ομάδες αυτές και στις ζώνες που οι εθνικές ομάδες συγκρούο-

11. *Ο.π.*, σσ. 88-89.

12. *Ο.π.*, σ. 89.

νταν μεταξύ τους. Σε έγγραφο του Ρώσου προξένου του Μοναστηρίου Καλ γίνεται νύξη και στη θρησκευτική διάσταση της Μακεδονικής κρίσης. Γίνεται επίσης και αναφορά στην τακτική που στο μεταξύ υιοθέτησαν οι Βούλγαροι κομιτατζήδες, «Αυτοί δεν μαζεύουν, όπως τον προηγούμενο χρόνο, λεφτά από τον αγροτικό πληθυσμό, αλλά υποχρεώνουν τους δημογέροντες (προέδρους και χότζα-πασάδες) να υπογράψουν αιτήσεις, σύμφωνα με τις οποίες τα χωριά τους ήταν Βουλγαρικά και Εξαρχικά. Σε περίπτωση άρνησης τους δολοφονούσαν, όπως έγινε στα χωριά Μπρούσνιτσι, Μπάμκα και Ζουζέλτσι». Και συνεχίζει ο Ρώσος πρόξενος στην έκθεσή του: «Τώρα, οι δημογέροντες δεν αντιστέκονται πια και εθελοντικά υπογράφουν τέτοιες αιτήσεις, βάζοντας τις σφραγίδες τους, και την επόμενη ημέρα καταθέτουν στο ελληνικό προξενείο όμοιες αιτήσεις, ότι δηλαδή αυτοί είναι Έλληνες και Πατριαρχικοί»¹³.

Η κατάσταση που δημιουργήθηκε στη Μακεδονία, όπως περιγράφεται στα δημοσιευμένα διπλωματικά έγγραφα, ωθεί κάθε σοβαρό μελετητή στη στήριξη της άποψης ότι η απουσία μιας ξεχωριστής εθνικής οντότητας στο Μακεδονικό χώρο οδήγησε στην κυριαρχία φυγόκεντρων δυνάμεων. Η κατάσταση αυτή προετοίμασε αργά αλλά σταθερά το διαμελισμό της Μακεδονίας που δεν θα αργούσε να έρθει. Δεν υπήρχαν δηλαδή οι προϋποθέσεις διατήρησης της ακεραιότητάς της με σκοπό τη δημιουργία στο μέλλον ενός πολυεθνικού κρατικού σχήματος, πληθυσμός του οποίου θα ήταν κάποιο ανύπαρξτο «Μακεδονικό» έθνος. Περισσότερο εξάλλου να σημειώσουμε ότι πουθενά στη δίτομη έκδοση αρχειακού υλικού των 261 διπλωματικών εγγράφων, δεν υπάρχει αναφορά στην ύπαρξη των «Μακεδόνων» με την έννοια της ξεχωριστής ή ειδικά διαμορφωμένης εθνικής οντότητας.

Στο δίτομο έργο του ΥΠΕΞ Ρωσίας δημοσιεύονται συνολικά 261 επίσημα διπλωματικά έγγραφα, που αποτελούν την αλληλογραφία του Ρώσου υπουργού των εξωτερικών Lamsdorff με τους διπλωματικούς εκπροσώπους του Ρωσικού κράτους στην Κωνσταντινούπολη, στη Μακεδονία και στις πρωτεύουσες των Μεγάλων Δυνάμεων. Όλα τα έγγραφα φέρουν, εκτός από την υπογραφή του Lamsdorff, τις υπογραφές του Ρώσου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Ζηνόβιεφ, των προξένων Καλ και Μάντελσταμ στο Μοναστήρι και στα Σκόπια, του γενικού προξένου στη Θεσσαλονίκη Γκιρς, του Ρώσου στρατηγού Schostak, που στάλθηκε στη Μακεδονία για να συμβάλλει στην αναδιοργάνωση της τουρκικής χωροφυλακής στο ρωσικό τομέα, και των Νελέντσοφ, Ουρούσοφ, Οκτεν-Σακεν και Μπένκνεντορφ, πρεσβευτών σε Ρώμη, Παρίσι, Βερολίνο και Λονδίνο αντίστοιχα. Όλοι οι παραπάνω συνέβαλλαν, στα

13. *Reformy v Makedonii 1903-1905 gg.*, MID, *Diplomatičeskaja Perepiska*, σ. 71.

πλαίσια των διπλωματικών τους αρμοδιοτήτων, στην πολιτική επιλογή των Μεγάλων Δυνάμεων, που εκφράστηκε με την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στην ευρισκόμενη σε έντονο επαναστατικό αναβρασμό περιοχή των ευρωπαϊκών κτίσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.